

Andrzej LEGENDZIEWICZ

Architektura bram miejskich Głogówka od XIV do XX wieku

Głogówek położony jest we wschodniej części Śląska, około 45 kilometrów na południe od Opola. Założono go na rozwidleniu szlaków handlowych biegnących z Nysy na wschód do Koźła i dalej do Krakowa, oraz na północ - do Opola. Nieznana pozostaje data lokacji, bowiem akt nadania praw miejskich - zaginął. Prawdopodobna wydaje się teza wysunięta przez Tadeusza Chrzanowskiego, że mogła mieć ona miejsce na początku II połowy XIII wieku przed rokiem 1264¹. Taka data widnieje na dokumencie zawierającym informacje o sprowadzeniu konwentu franciszkanów². Istnienie Głogówka potwierdza także akt z 1294 roku w którym występuje jego wójt³. Miasto otrzymało prawo magdeburskie w 1373 roku z rąk księcia niemodlińskiego Henryka⁴.

Ośrodek lokacyjny założony na planie zbliżonym do prostokąta o zaoblonych narożnikach wytyczony został na wysoczyźnie oblanej od zachodu nurtem rzeki Osobłogi. Obwód obronny tworzyła kurtyna ceglana wzmocniona trzema basztami oraz trzema bramami: Kozielską - od wschodu, Wodną (Prudnicką)

¹ T. Chrzanowski, *Głogówek. Śląsk w zabytkach sztuki*. Ossolineum, Wrocław 1977, s. 9-10; J. Horwat, *Formowanie się miast Księstwa Opolsko-Raciborskiego do połowy XIV wieku*, Gliwice 1996, s. 91.

² *Regesten zur schlesischen Geschichte*, Th. 2: Bis zum Jahre 1280. [w:] *Codex Diplomaticus Silesiae* (dalej CDS), Bd. 7, red. C. Grünhagen, Breslau 1884, s.126.

³ *Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. 6, hrsg. v. W. Irgang, Köln 1998, nr 157.

⁴ *Breslauer Urkundenbuch 1870*, nr 280; H. Schnurpfeil, *Geschichte und Beschreibung der Stad Ober – Glogau in Oberschlesien*, Oberglogau 1860, s. 22

od południa i Zamkową - od północy. Dwie pierwsze z wymienionych zostały rozebrane odpowiednio w 1872 oraz 1874 roku⁵. W obrys fortyfikacji średnio-wiecznych w północno-zachodnim narożu, włączony był także zamek książęcy.

Brama Zamkowa - jedyna zachowana, stanowi oprawę wjazdu na teren miasta lokacyjnego od strony Krapkowic i Opola. Składa się ona z budynku bramnego o planie zbliżonym do trapezu o szerokości od 6,9 do 8 metrów i długości około 14 metrów. W przyziemiu zlokalizowano przejazd z dwoma otworami o wykroju odcinkowym. Jego wnętrze nakrywa strop belkowy oparty na ścianach bocznych. Do czasu ostatniego remontu, elewacje bramy pozbawione były wystroju architektonicznego. Ściany krótszych elewacji (południowej i północnej) zwieńczono dwukondygnacyjnymi szczytami. Dolną ujęto w okonturowanie w postaci spływów wolutowych, natomiast górną nakryto półkolistym zwieńczeniem wspartym na dwóch wklęsłych spływach. Gładkie ściany elewacji bocznych, wschodniej i zachodniej, rozbijały przypadkowo rozmieszczone prostokątne niewielkie otwory okienne bez opasek. Ponad nimi ukształtowano profilowany wydatny gzyms główny. (ryc. 1 i 2)

Do wschodniego narożnika elewacji północnej dobija murowana balustrada dawnego mostu. Od zachodu do bramy przylega parterowy budynek nakryty dachem wielospadowym.

Analiza źródeł, ikonografii archiwalnej i literatury

Najstarsza wzmianka o murach oraz bramach miejskich pochodzi z 29 lutego 1379 roku⁶. Zawarto w niej informacje o Bramie Mariackiej (Marientore), położonej przy ulicy Zamkowej, oraz Nowej - wzniesionej przy ul. Wodnej, a także murze miejskim. W liście króla polskiego Władysława Jagiełły do księcia oleśnickiego Konrada V Kąckiego z dnia 1 kwietnia 1428 roku, zawarty został spis miast warowanych obejmującym między innymi Głogówek z murem i zamkiem⁷. W 1511 roku wspomniane są ogrody za Bramą Zamkową⁸ a w Urbiarzu z 1534 roku - wymieniane są wszystkie trzy bramy

⁵ J. Strede, *Kampf um Heim und Herd*, [w:] *Festschrift zur 700-Jahrfeier der Stadt Oberglogau 1275-1925*, red. A. Strecke, Oberglogau 1925, s. 24.

⁶ *Regesten zur schlesischen Geschichte*, [w:] *Codex Diplomaticus Silesiae Bd.33 Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis Neustadt*, red. E. Graber, Trewendt & Granier, Breslau 1928 (dalej CDS), s. 140; G. Hauptstock, *Z dziejów Głogówka*, Opole 2009, s. 35.

⁷ *Scriptores rerum Silesiacarum oder Sammlung schlesischer Geschichtsschreiber*, red. G.A. Stenzel, T. VI, Breslau 1835, s. 61.

⁸ CDS 33, s. 106.

Ryc. 1. Głogówek, Brama Zamkowa, widok od północy, stan z 2013 roku. (fot. A. Legendziewicz)

Ryc. 2. Głogówek, Brama Zamkowa, widok od północy, stan z sierpnia 2018- po zakończeniu prac (fot. A. Legendziewicz).

Ryc. 3. Głogówek, panorama miasta od zachodu w połowie XVIII wieku, według F.B. Wernera (Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, Oddział Zbiorów Graficznych, sygn. S-69).

miejskie⁹. Ponownie Zamkowa, jako punkt orientacyjny, pojawia się w akcie z 1571 roku¹⁰. Najstarsze znane przedstawienie Głogówka dokumentuje w eduta miasta z 1536 roku¹¹. Prawdopodobnie wieżę jednej z bram zakomponowano w ujęciu pomiędzy bryłą kościoła franciszkanów a wieżami kolegiaty. Widoczna jest tu wysoka budowla nakryta czterospadowym dachem i zwieńczona opartą na wspornikach szachulcową kondygnacją (zapewne hurdyca). Na dwóch panoramach miasta od zachodu, z około połowy XVIII wieku, które opracował Friedrich B. Werner, ukazał on górną partię Bramy Zamkowej - częściowo zasłoniętą przez bryłę rezydencji Oppersdorffów¹² (ryc. 3). Natomiast na prawym skraju obu widoków uchwycono wieżę Bramy Wodnej - zwieńczoną hełmem z jednym prześwitem krytym dachówką. Dwie grafiki z ujęciem miasta od północnego zachodu, wykonane w początkach XIX wieku przez Carla F. Stuckarta i Friedricha G. Endlera nie pokazują żadnej z bram¹³. Stan Wodnej i Kozielskiej dokumentują rycina oraz dwie fotografie opublikowane przez Heinricha Schnurpfeila w 1860 roku¹⁴ a także przez Josepha Strede¹⁵ (ryc. 4 i 5). Architektura Bramy Zamkowej z końca XIX i początków XX wieku jest tematem kilku pocztówek z tego okresu, publikowanych w formie książkowej¹⁶ a także dostępnych na serwisach internetowych¹⁷. Historyczny układ i rozplanowanie zespołów bramnych Głogówka narysował Christian von Wrede na planie miasta z około 1750 roku¹⁸.

⁹ R. Pohl, J. Preisner, R. Wróbel, *Der Kreis Neustadt O/S im alten Oppelner Urbarium von 1534*, Görlitz 2007, s. 50.

¹⁰ G. Hauptstock, *Z dziejów ... op. cit.* s. 36.

¹¹ A. Marsch, J. Billder, F. Jacob, *Die Reisebilder Pfalzgraf Ottheinrichs aus den Jahren 1536/1537 von seinem Ritt von Neuburg a.d. Donau über Prag nach Krakau und zurück über Breslau, Berlin, Wittenberg und Leipzig nach Neuburg*, Würzburg 2001, tabl. 21.

¹² Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, Oddział Zbiorów Graficznych, sygn. S-69 i T3_0301 a. Wydaję prawdopodobne, że w legendzie rysunków F.B. Wenera mylnie przypisano zwieńczenie wyrastające zza dachów rezydencji Oppersdorffów Bramie Zamkowej, a nie położonej przy niej Wieży Więziennej (Wójtowskiej) - pominiętej w obu przedstawieniach.

¹³ www.polska_org.pl dostęp: 18.11.2018 roku

¹⁴ H. Schnurpfeil, *Geschichte ... op.cit.*

¹⁵ J. Strede *Kampf ... op. cit.* s. 14-24.

¹⁶ J. Kłuskiewicz. B. Grzegorzczak, *Głogówek na dawnej pocztówce*, Opole 2008.

¹⁷ www.polska_org.pl; www.fotopolska.eu dostęp: 18.11.2018 roku.

¹⁸ Staatbibliothek zu Berlin, sygn SBB_IIC_Kart. N 15060-3.

Ryc. 4. Głogówek, Brama Kozielska, widok od wschodu sprzed rozbiórki¹⁹.

Ryc. 5. Głogówek, Brama Wodna (Prudnicka), widok od wschodu sprzed rozbiórki²⁰.

Wszystkie bramy miejskie zostały po raz pierwszy omówione przez H. Schnurpfeila - burmistrza Głogówka²¹. Wieżę bramy Kozielskiej opisał jako prochownię. Szczegółowo przedstawił barokowy wystrój Zamkowej i Wodnej, wspominając o renowacji tej ostatniej w 1773 roku w oparciu o datę nad przejazdem. Za autora barokowej przebudowy pierwszej z nich uznał Franciszka Sebastianiego, wspominając przy tym o niezachowanej dekoracji malarskiej z postacią św. Kandydy - patronki miasta. Krótki opis murów oraz bram wraz z datami rozbiórki dwóch z nich (Kozielskiej i Wodnej) zawarł w swoim artykule J. Strede²². Bardzo lapidarny opis murów, dwóch rozebranych bram i zachowanej Zamkowej, opublikowali Tadeusz Chrzanowski oraz Marian Kornecki²³. Uznali, że zachowany, barokowy budynek bramny został

¹⁹ J. Strede, *Kampf um Heim und Herd*, [w:] *Festschrift zur 700-Jahrfeier der Stadt Oberglogau 1275-1925*, red. A. Strecke, Oberglogau 1925, s. 14-24.

²⁰ Ibidem.

²¹ H. Schnurpfeil, *Geschichte ... op.cit* s. 4-5.

²² J. Strede, *Kampf ... op.cit*, s. 24.

²³ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, województwo Opolskie, powiat: Prudnicki* T. VII, Z. 12 pod red. T. Chrzanowskiego i M. Korneckiego, Warszawa 1960, s. 33.

przebudowany lub wzniesiony w miejscu starszego około 1700 roku. Podobne stanowisko, wskazując możliwość wykorzystania relikwów wcześniejszej, zajął pierwszy z autorów w monografii poświęconej historii i architekturze Głogówka²⁴. Powtórzył tezy opublikowane wcześniej datując obecną budowlę na XVIII wiek. Opis zespołu rozszerzył o kamienny most, kładąc jego powstanie na XVIII lub XIX wiek. Omówił także, w oparciu o dostępną ikonografię archiwalną, obie rozebrane w 1872 i 1874 roku bramy. Wskazał przy tym na podobieństwo Wodnej i Zamkowej, opowiadając się za nadaniem pierwszej z nich barokowego kostiumu stylowego w wyniku renowacji przeprowadzonej w roku 1775²⁵. Lapidarne omówienie obwodu oraz bramy Zamkowej opublikował Jerzy Pilch, powtarzając bezkrytycznie wcześniejsze tezy mówiące o jej budowie około 1700 roku w miejsce starszej²⁶. W związku z rozpoczęciem prac remontowych na elewacjach Bramy Zamkowej autor niniejszego artykułu przeprowadził badania architektoniczne²⁷. Ich światło w pierwotnym kamiennym murze z początku XIV wieku mogła znajdować się furta, którą zastąpiono w II połowie stulecia szerszym przejazdem. Jego wzmocnieniem, zrealizowanym zapewne w II połowie XV wieku, było przedbramie, o obrysie zgodnym z obecnym budynkiem bramnym, przebudowanym w końcu XVII wieku. Powyższe wyniki stanowiły materiał wyjściowy dla szczegółowych wniosków konserwatorskich, zakładających przywrócenie barokowego z tego okresu, a znanego z ikonografii archiwalnej. Próbę omówienia obwodu miejskiego i bram, z przytoczeniem archiwalnych opisów oraz analizą ikonografii, podjął Arkadiusz Przybyłok²⁸. Bazując na inwentaryzacji wysunął tezę o średniowiecznym pochodzeniu Bramy Zamkowej(?), jej podwyższeniu o jedną kondygnację a także rozbudowie o parterowy budynek po zachodniej stronie w XVIII wieku²⁹. Zagadnienie powstania i przekształceń architektury zespołów bramnych w wybranych miastach Śląska Opolskiego, w tym także Głogówka,

²⁴ T. Chrzanowski *Śląsk w Zabytkach Sztuki. Głogówek*, Wrocław, 1977, s. 158-161.

²⁵ H. Schnurpfeil, który widział istniejącą w 1860 roku Bramę Wodną, stwierdził w oparciu o napis na elewacji, że renowację przeprowadzono w roku 1773. por. H. Schnurpfeil, *Geschichte ... op.cit* s. 5.

²⁶ J. Pilch, *Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska*, Warszawa 2006, s. 58.

²⁷ A. Legendziewicz, *Brama Zamkowa w Głogówku. Wyniki badań architektonicznych i wnioski konserwatorskie*, msp Archiwum WKZ w Opolu, Wrocław 2013.

²⁸ A. Przybyłok, *Mury miejskie na Górnym Śląsku w późnym średniowieczu*, mps. pracy doktorskiej, archiwum Instytutu Archeologii Wydział Filozoficzno-Historyczny Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 230- 244.

²⁹T. Wąsowicz, A. Zamorska, *Głogówek, Brama Zamkowa, ul. Świerczewskiego - inwentaryzacja architektoniczna*, PKZ, mps. Archiwum WKZ w Opolu, Wrocław 1986.

stanowiło temat szczegółowych badań autora, których wyniki zawarł w raporcie badawczym opracowanym w 2017 roku³⁰.

Wyniki badań

Mając na uwadze czytelne przedstawienie każdego z obiektów uznano za wskazane odrębne ich omówienie. W przypadku rozebranych zespołów analizy oparto na dostępnej ikonografii oraz źródłach pisanych. Natomiast dla bramy Zamkowej za punkt wyjścia przyjęto wyniki badań architektonicznych rozszerzone o studia historycznych widoków.

Brama Kozielska

Zlokalizowana we wschodnim odcinku obwodu miejskiego, brama Kozielska, zabezpieczała wjazd od strony Koźła i Krakowa. Wieża z przejazdem w przyziemiu wzniesiona została w osi obecnej ulicy Adama Mickiewicza (niem. Coselerstrasse, Koselerstrasse). Jej forma i architektura znana jest z dwóch fotografii wykonanych przed rozbiórką w 1872 roku, a opublikowanych w 1860 roku³¹ a także w 1925 roku³². (ryc. 4)

Murowana brama, na rzucie zbliżonym do kwadratu, powstała zapewne na początku XIV wieku. Tezę tę zdaje się potwierdzać widoczny na jednej z fotografii, a zastosowany w dolnej partii, jednowozówkowy wątek muru ceglanego. W przyziemiu umieszczono przejazd z otworami o wykroju odcinkowym. Powyżej niego na elewacji wschodniej, od strony fosy, zakomponowano wnękę z prowadnicami nakrytą łękim odcinkowym. Zawieszono w niej opuszczaną kratę, tzw. bronę. Prostokątne wejście na poziom górnych kondygnacji wieży zlokalizowano od zachodu, od strony miasta, na osi nad otworem przejazdu. Nieznany pozostaje układ górnych kondygnacji, niestety według miasta z 1536 roku nie umożliwia jej jednoznacznej identyfikacji.

Zapewne w II połowie XVI wieku średniowieczną wieżę bramną przebudowano rozbierając gotyckie zwieńczenie. W jego miejsce wprowadzono jednokondygnacyjną, murowaną, ośmioboczną nadbudowę z wydatnym

³⁰ A. Legendziewicz, M. Małachowicz, *Wybrane zagadnienia dotyczące historycznej architektury, detalu i zieleni na obszarze Polski*, T. 2, cz.1, *Wybrane średniowieczne zespoły bramne miast Śląska Opolskiego (Byczyna, Głogówek, Głubczyce, Krapkowice, Namysłów, Prudnik)*, Raporty Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej, Ser. Spr ; nr 50/2017, mps. Centrum Wiedzy i Informatyki Naukowo-Technicznej Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2017.

³¹ H. Schnurpfeil *Geschichte ... op.cit* s. 4-5.

³² J. Strede *Kampf ... op.cit*, s. 24.

profilowanym gzymsem wieńczącym. Nakryto ją dachem namiotowym krytym zapewne gontem. W jego zwieńczeniu osadzono maszt z gałką i chorągiewką. Na elewacjach górnej partii rozmieszczono otwory strzelnicze o wykroju kluczowym. Przypuszczalnie, w tym także okresie, przemurowano łęk wnęki brony oraz wprowadzono sklepienie nad przejazdem. Wieżę bramną rozebrano w 1872 roku³³.

Brama Wodna (Prudnicka)

Oprawę wjazdu do miasta od południa, od strony Prudnika i Nysy, stanowiła Brama Wodna (Prudnicka). Położona była ona u wylotu ulicy Wodnej (niem. Wasserthorstrasse), między domami Zaka i Christopha jak to odnotował H. Schnurpfeil³⁴ (ryc. 5).

Zespół bramny wzniesiono przypuszczalnie, podobnie jak Kozielską, na początku XIV wieku. Tworzyła go zapewne wieża z przejazdem w przyziemiu. Według F.B. Wernera w połowie XVIII wieku bramę wieńczył czworoboczny dach namiotowy z niewielką latarnią a jej górną kondygnację doświetlały od północy dwa niewielkie okna.

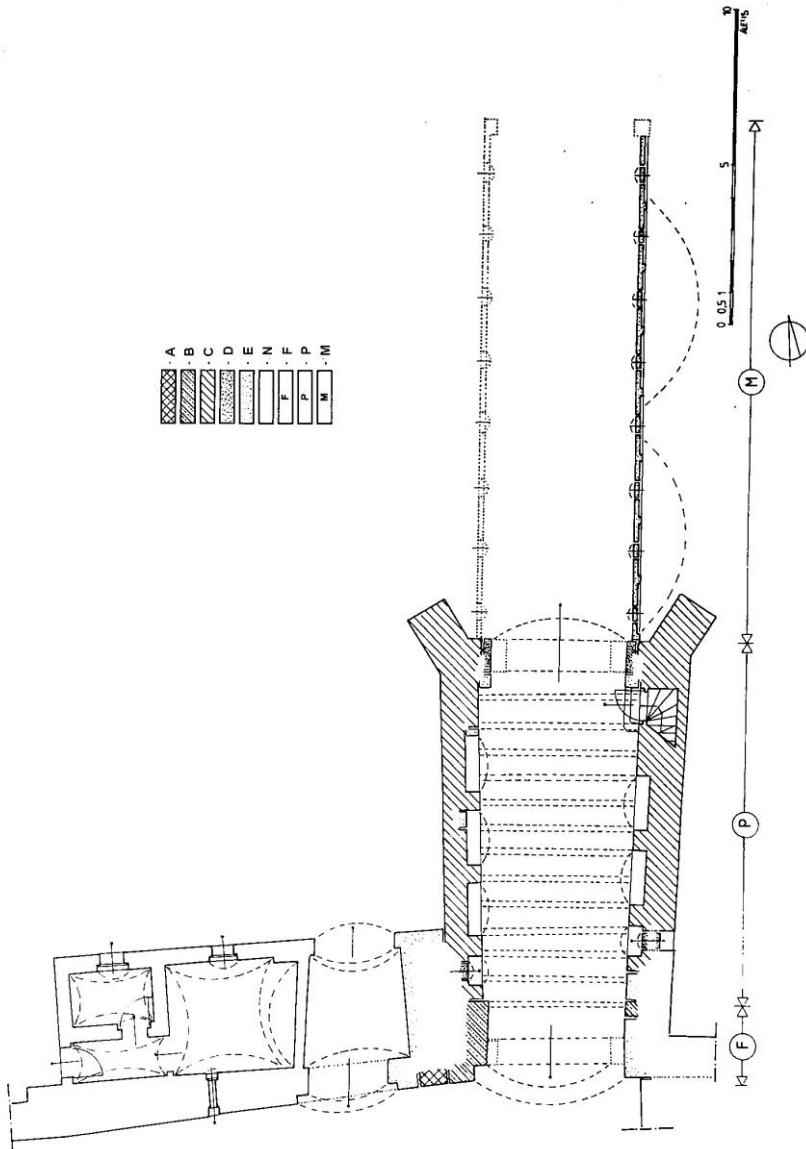
Budowlę poddano renowacji w 1773 roku, podczas której nadano mu formy barokowe o czym informował stosowny napis: „*Renovatum est 1773*”³⁵. Umieszczono go na elewacji frontowej, w wnęce łuku nadproża otworu przejazdu, a utrwalony został na rysunku wykonanym przed jej rozbiórką. Zapewne podczas tej przebudowy obniżono wieżę i nadano jej formę dwukondygnacyjnego budynku bramnego podobnego w bryle do Bramy Zamkowej. Elewacje południową zakomponowano jako dwukondygnacyjną z otworem przejazdu w przyziemiu, z dwoma skarpami w narożnikach. Trzy okna na piętrze ujęto w opaski. Bryłę zwieńczono szczytem z oknem w osi ujętym w okonturowanie podkreślone taśmą. Nad przejazdem umieszczono także herb miasta. W 1873 roku budynek zgłoszono do rozbiórki, którą rozpoczęto 13 lutego 1874 roku³⁶.

³³ Ibidem. Podczas obchodów 700-lecia Głogówka w 1924 roku model Bramy Kozielskiej ustawiono w jej historycznej lokalizacji. Zdjęcie z widokiem modelu publikuje J. Strede *Kampf ... op.cit.*, s. 24.

³⁴ H. Schnurpfeil *Geschichte ... op.cit.* s. 5.

³⁵ Ibidem. J. Strede *Kampf ... op.cit.*, s.14-24.

³⁶ Ibidem s. 24; A. Przybyłok, *Mury miejskie ... op. cit.* s. 234- 235.

Ryc. 6. Głogówek, Brama Zamkowa, rzut przyziemia z chronologicznym rozwarstwieniem murów, A-I połowa XIV wieku, B-II połowa XIV wieku; C-II połowa XV wieku; D-barok przed rokiem 1700; E-mury XIX i XX wieku; N-mury nierozpoznane; F-ryzalit bramy(zapewne furty); P-przedbramie; M-most barokowy (oprac. A. Legendziewicz).

Brama Zamkowa

Zamknięcie perspektywy ulicy Zamkowej (niem. Schlosstrasse) stanowi dwukondygnacyjna Brama Zamkowa. Zabezpieczała ona wjazd do Głogówka od północy, od strony Krapkowic i Opola.

Najstarszym elementem zespołu bramnego jest odsłonięty, na elewacji południowej po zachodniej stronie przejazdu, pas muru szerokości 80 cm wysokości około 270 cm wykonany z kamieni łamanych i eratyków. Związała je zaprawa wapienno-piaskowa, dość twarda, barwy piaskowo-żółtej z widocznymi w strukturze grudkami niedolasowanego wapna. W oparciu o technologię wznoszenia oraz studia porównawcze możemy wysunąć tezę, że jest to fragment obwodu murów miejskich, który został prawdopodobnie wzniesiony w I połowie XIV wieku. Mógł on być powiązany z pierwotną bramą (przypuszczalnie furtą) Zamkową o nieznaney obecnie formie (ryc. 6).

Zapewne w związku z przebudową Bramy Zamkowej w II połowie XIV wieku rozebrano fragment kamiennej kurtyny, czego ślad zarejestrowano po wschodniej stronie reliktu muru obwodu miejskiego. W miejsce dotychczasowego otworu wprowadzono niewielki ryzalit o rzucie zbliżonym do prostokąta o wymiarach około 6,5 metra na 2,5 metra. Umieszczono w nim przejazd, nakryty łękiem grubości 1 cegły o wykroju odcinkowym i zamknięto zapewne dwuskrzydłowymi wrotami zawieszonymi na hakach osadzonymi we wnęce od strony miasta. Światło otworu między węgarkami miało szerokość zapewne około 3,5 metra. Ponadto od północy wjazd poprzedzał zapewne most, którego ostatnie przęsło było zwodzone. Ryzalit ponad przejazdem posiadał kondygnację obronną prawdopodobnie z blankami oraz gankiem hurdycji.

Mury wzniesiono z cegły o wymiarach 8-9 cm/12,5-13,5 cm/27-28,5 cm i zróżnicowanym kolorze wypału od ceglatego do czarnego z miejscowym wysięgiem szkliwienia, układanej w dość regularnym wątku jednowozówkowym. Do wiązania użyto zaprawy wapienno-piaskowej, raczej słabej, barwy żółtawej z widocznymi w strukturze grudkami niedolasowanego wapna. Spoinę ukształtowano bardzo starannie, poziomą jako płaską podciętą dołem a pionową - płaską z rysą.

Rozbudowa bramy (zapewne furty) została przypuszczalnie przeprowadzona w II połowie XV wieku. Od strony fosy dostawiono do niej dwukondygnacyjne przedbramie oparte na dwóch arkadach. Założono je na planie zbliżonym do trapezu o szerokości od 6,9 do 8 metrów oraz długości 14 metrów. Jego ściany boczne rozszerzały się w kierunku północnym. Narożniki od strony fosy ujęto ukośnie ustawionymi przyporami, które otrzymały jednospadowe poszury. Otwór wjazdu prawdopodobnie nakryto łękiem o wykroju odcinkowym. Zamykały go przypuszczalnie dwuskrzydłowe wrota. Przez fosę przerzucano zapewne most z podnoszonym przęsłem przy przedbramiu (ryc. 6).

Ryc. 7. Głogówek, Brama Zamkowa, widok od północy z początku XX wieku
(www.polska_org.pl dostęp: 8.10.2018).

Górna kondygnacja pełniła prawdopodobnie funkcję obronną. Mury obwodowe zwieńczono otworami szczelinowymi, z których trzy rozmieszczono w ścianie zachodniej. Ganek wewnętrzny oparto na murach ceglanych w dolnej partii wywnętkowanych (trzech od wschodu i czterech od zachodu), umieszczonych w poziomie przejazdu. W przyziemiu, w obu ścianach bocznych w parze pierwszych od południa wnek, założono otwory nakryte łukiem półkolistym, umożliwiające obserwację przestrzeni pod kurtyną.

Do budowy przedbramia użyto cegły wypalanej w kolorze od ceglatego do wiśniowego układanej w dość regularnym wątku jednowozówkowym. Materiał ceramiczny o formacie 7,5-8 cm / 12,5-13,5 cm / 27-28,5 cm związała zaprawa wapienno-piaskowa, średnio-twarda, barwy od kremowej do jasnoczerwonej.

Prawdopodobnie w końcu XVII wieku gotyckie przedbramie przekształcono w reprezentacyjny wjazd do miasta. Budynek nakryto dachem dwuspadowym z kalenicą równoległą do dłuższych ścian. Dotychczasowe mury obwodowe zwieńczono wydatnym gzymsem o klasycznym profilu. Elewacje w osi otworów przejazdu otrzymały ozdobne szczyty. Podzielono je wydatnym gzymsem na dwie kondygnacje i ujęto w spływy wolutowe. W zwieńczeniu umieszczono naczółek o wykroju półkolistym. Ściany boczne dekorował tynkowy detal architektoniczny na który składały się: gładkie opaski okienne, jedynie w partii piętra wzbogacone uszakami. Na elewacjach północnej i południowej, pomiędzy oknami umieszczono, prostokątne, gładkie lustra

o wklęsłych półkolistych narożnikach. Krawędzie ścian ozdobiono gładkimi listwami. Na elewacji północnej ukośną płaszczyznę nad przyporą wschodnią zakomponowano z gładkich listew z lustrem. Tło dla gładkiego detalu stanowił fakturowany tynk (ryc. 7).

Badania stratygraficzne tynków wykazały, że tło otrzymało barwę bieli rzymskiej³⁷. W oparciu o studia porównawcze można zatem przypuścić, że budynek bramny został pomalowany zgodnie z zasadami obowiązującymi w kolorystyce w schyłku XVII wieku - z ciemniejszym detalem.

We wnętrzu bramy założono stropy wydzielając na piętrze dużą salę. Doświetlono ją parami okien od południa i północy, oraz dwoma od wschodu. Otwory zabezpieczono od wnętrza drewnianymi okiennicami. Wejście na piętro z poziomu przejazdu zlokalizowano w narożu północno-wschodnim. Na schody, umieszczone w grubości ściany, prowadził prostokątny otwór drzwiowy zamknięty metalowym skrzydłem ozdobionym kratownicą rombowa.

Ryc. 8. Głogówek, Brama Zamkowa, widok od północy z około 1937 roku
(www.polska_org.pl dostęp: 8.10.2018)

³⁷ Za informację o wynikach badań stratygraficznych dziękuję panu mgr Jackowi Gryczewskiemu.

Ryc. 9. Głogówek, Brama Zamkowa, widok od południa z lat 60-tych XX wieku (www.polska_org.pl dostęp: 8.10.2018).

Ryc. 10 Głogówek, Brama Zamkowa, widok od południa, stan z sierpnia 2018 - po zakończeniu prac (fot. A. Legendziewicz).

Przejazd pozostawiono na dolnym poziomie. Obniżono jedynie wnęki w ścianach bocznych zakładając łęki o grubości 1 cegły i wykroju odcinkowym na wysokości około 2 metrów nad obecną jezdnią. Ponadto zablokowano dwa półkoliste otwory okienne umieszczone po stronie wschodniej w parze pierwszych od południa wnęk.

Przed bramą przez fosę przerzucono most długości około 17 metrów, oparty na dwóch półkolistych arkadach. Przejazd ograniczono mурowaną balustradą o wysokości prawie 150 cm. Rozmieszczono w niej po 8 prostokątnych wnęk nakrytych łękami odcinkowymi o wymiarach około 50 cm na 55 cm. Prawdopodobnie mieściły one wąskie otwory strzelnicze lub umieszczono w nich prześwitę. Na północnym przyczółku mostu początek balustrady zaakcentowano parą filarów ozdobionych zapewne rzeźbionymi gazonami (ryc. 7 i 8)

Mury tej fazy wykonano w wątku blokowym z cegły o wymiarach 6,5-7 cm / 13-14 cm / 27-28 cm. Materiał ceramiczny, wypalony w kolorze od ceglatego do czerwonego, związała zaprawa wapienno-piaskowa, dość słaba, barwy żółtawej.

Zakres prac w XIX i XX wieku objął wzniesienie budynku gospodarczego, drobne naprawy i przemurowania we wnętrzu budynku bramnego oraz odtworzenie wschodniej balustrady mostu. Po zachodniej stronie bramy wzniesiono dwukondygnacyjny budynek gospodarczy nakryty dachem pulpitowym, ze spadkiem w kierunku dawnej fosy. Jego wschodnią ścianę stanowił fragment kurtyny miejskiej. Elewacje otrzymały skromny detal architektoniczny. W jego wnętrzu wydzielono cztery pomieszczenia nakryte sklepieniami żaglastymi, dostępne od zachodu i północy. Budynek ten uległ przekształceniom w 1937 roku, kiedy to obniżono go o jedną kondygnację i nakryto dachem wielospadowym a w przyziemiu przy bramie przebito otwory przejścia pieszego nakryte łękami odcinkowymi grubości jednej cegły. Przekształcenia tej fazy, w zasięgu bramy, ograniczone zostały do przemurowań ościeży i filarów wnęk oraz wykonania nakryw przypór. Wystrój elewacji zapewne dwukrotnie odtwarzano w początkach XX wieku i w końcu lat trzydziestych (ryc. 8). Został on usunięty całości zapewne podczas ostatnich prac remontowych w połowie lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku.

W zasięgu mostu jego wschodnią balustradę rozebrano, a na nowo ją odbudowując wprowadzono eksponowane lico ceglane. Natomiast balustradę zachodnią wyburzono w całości w latach siedemdziesiątych XX wieku (ryc. 9 i 10).

Do prac w końcu XIX i XX wieku zastosowano cegłę maszynową lub klinkierową o wymiarach 6 cm/ 13 cm/ 24 cm o dość jednolitym czerwonym

kolorze wypołu. Układany w wątku mieszanym i blokowym materiał ceramiczny związała twarda zaprawa barwy szarej z wapnem pylistym.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania źródłowe i ikonograficzne dały możliwość ogólnego prześledzenia przemian dwóch bram miejskich Głogówka - Kozielskiej i Wodnej (Prudnickiej) - w okresie od średniowiecza do 3 ćwierci XIX wieku. Natomiast szczegółowe rozpoznanie badawcze w zasięgu trzeciej z nich - Bramy Zamkowej - przyniosło odkrycie chronologii jej przekształceń od XIV do końca XX wieku. Za najstarszy element uznano, powstały zapewne w I połowie XIV wieku, fragment kurtyny wzniesiony z kamieni eratycznych będący zapewne reliktem pierwotnej furty miejskiej. Prawdopodobnie w II połowie XIV wieku w linii murów wprowadzono, być może w miejsce starszej, ceglany ryzalit z otworem przejazdu o odcinkowym wykroju. Przypuszczalnie w II połowie XV wieku wzmocniono ją o dwukondygnacyjne przedbramie założone na planie zbliżonym do trapezu o wymiarach 6,9-8 metrów na 14 metrów. Barokowa przebudowa miała prawdopodobnie miejsce w końcu XVII wieku. W jej wyniku przedbramie przekształcono w reprezentacyjny budynek bramny z dwoma szczytami ujętymi w sploty wolutowe. Poprzedzono go przerzuconym przez fosę mutowanym mostem opartym na dwóch arkadach. Prace na przełomie XIX i XX wieku nakierowane były na uzupełnienie oraz bardzo dowolne odtworzenie detalu barokowego. Został on wraz z zachodnią balustradą mostu usunięty w latach siedemdziesiątych XX wieku.

Podczas ostatnich prac konserwatorskich prowadzonych wiosną i latem 2018 roku przywrócono na elewacjach barokowy wystrój. W oparciu o analizę ikonografii odtworzono - gładki detal składający się z luster, ram i opasek okiennych oraz fakturowanego tła (ryc. 2 i 10). Wprowadzono także stylizowaną stolarkę okienną. Bazując na wynikach badań stratygraficznych oraz szeroko zakrojonych studiach porównawczych nadano elewacjom kolorystykę utrzymaną w odcieniach ugru, zgodną ze znaną z innych obiektów pochodzących ze schyłku XVII wieku. Wykonane podczas prac „miętko” wyprowadzone tynki a także malowanie w technice tzw. „laserunku” nadało wystrojowi architektonicznemu plastykę charakterystyczną dla historycznych obiektów zabytkowych. Dzięki tym działaniom Brama Zamkowa ponownie stała się reprezentacyjną oprawą wjazdu do miasta Oppersdorffów.

ARCHITECTURE OF CITY GATES OF GŁOGÓWEK
FROM THE 14TH TO THE 21ST CENTURY

Summary

The iconographic research gave the opportunity to analyze the changes of two non-existent city gates of Głogówek - Kozielska and Wodna (Prudnicka), from the Middle Ages to the 19th century. The detailed architectural research of the third of them - Zamkowa - made it possible to analyze the chronology of its transformations from the 14th to the end of the 20th century. Presumably, in the first half of the 14th century, a city wall was built with a gate. Probably in the second half of the 14th century, a brick gate was realized with an entrance. In the second half of the 15th century it was reinforced by a two-storey foregate. Baroque reconstruction realized probably at the end of the 17th century transformed the foregate into a representative entering of the city with a brick bridge. Works realized at the turn of the 19th and 20th centuries were aimed at complementing and very much reconstructing the baroque detail. It was destroyed along with the western balustrade of the bridge in the seventies of the twentieth century. During the conservation work in 2018, based on detailed studies, the baroque building and color from the end of the 17th century were restored to the façades of the gate Zamkowa.